

РОЗВИТОК ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Фінансово-правові відносини є виключно важливими для життєдіяльності всієї держави. Сучасний розвиток будь-якої країни неможливий не лише без адекватного правового механізму, а й без необхідного фінансового забезпечення. Будь-яка держава, розвиваючись, змінює умови, форми та методи свого впливу на економіку. При ринковому типі економіки державі належить надзвичайно важлива роль, оскільки ринок, як і будь-яка система господарювання, не є удосконаленим механізмом. Наявність у ньому і позитивних, і негативних сторін викликає необхідність з боку держави виробляти власний механізм господарювання, який би перешкоджав руйнівним наслідкам у фінансовій сфері. Період становлення ринкових відносин характеризується значною децентралізацією фінансових ресурсів. В силу наявності у державі управлінської функції, у суспільстві складається особлива група грошових відносин, які виникають поза виробничою сферою, — публічні фінанси. Економіка не може функціонувати без публічних фінансів, оскільки на будь-якому етапі історичного розвитку суспільства завжди існує ряд потреб, які зобов'язана фінансувати тільки держава, а все це вимагає відповідного фінансового забезпечення. Складно уявити реалізацію будь-якої державної функції, вирішення широкого кола проблем без відповідного фінансового забезпечення, без безпосередньої участі у таких процесах фінансів. Узагалі фінансова діяльність виступає надзвичайно важливою частиною життєдіяльності сучасного цивілізованого суспільства.

Найбільша економічна криза 2009 року, що охопила більшість країн світу, призвела до багатьох негативних явищ та показала значення фінансових проблем у житті кожної країни та суспільства. Внаслідок відомих економічних процесів фінансово-правова наука, яка покликана служити суспільним інтересам та допомагати публічній владі приймати оптимальні рішення виходу з кризової ситуації, отримала суттєвий імпульс для свого розвитку. Саме тому правове регулювання фінансових відносин, які виникають між державою та включеними до її складу публічно-правовими утвореннями, між державою та фізичними чи юридичними особами, займає важливе місце в системі регулювання суспільних відносин. У зв'язку з цим зрозуміло, що коло питань, які включаються до предмета фінансового права, постійно привертають увагу вчених-юристів.

Політико-правові перетворення, що відбуваються в Україні, підвищують важливість галузі фінансового права та пред'являють до якості його змісту підвищені вимоги. Фінансовому праву властиві специфічні риси, які виділяють цю галузь у системі українського права. Відносини, врегульовані фінансовим правом, обумовлені фактом існування держави, тому зовнішньо виража-

ються у тих формах, які їм визначає держава. Відомо, що для здійснення будь-якої діяльності, чи то сфера управління, економіки, науки, освіти, культури, міжнародної діяльності і т.п., обов'язково потрібні кошти, які держава може використовувати у своїх інтересах тільки при умові їх мобілізації у фонди коштів, основним з яких виступає бюджет. Вся діяльність з мобілізації, розподілу та використання коштів фондів здійснюється державою у правовій формі в основному за допомогою норм фінансового права.

Сьогодні проблеми сучасного фінансового права — це проблеми удосконалення української державності та прискорення економічного розвитку. Україна вступила в нове тисячоліття з твердим наміром побудувати державу з ринковою економікою. Значення держави в економіко-правовому житті суспільства посилюється в двох напрямках. З одного боку, посилюється роль держави як основного соціального інституту з приводу захисту інтересів громадян. З іншого боку, держава бере активну участь у економічних процесах і безпосередньо як господарюючий суб'єкт, і як регулятор економіки через бюджетно-фінансову та грошово-кредитну політику.

Розвиток ринкових відносин обумовлює стрімкий розвиток фінансово-правових механізмів управління суспільством. Фінанси як інструмент управління суспільством виступають основним джерелом інформації про всі без виключення процеси в життєдіяльності суспільства і держави, вони забезпечують прозорість діяльності держави, дають можливість здійснювати відслідковування за усіма процесами, що відбуваються у країні.

Суспільні відносини, виникаючі у процесі діяльності держави та органів місцевого самоврядування, обумовленої функціонуванням фінансової системи, потребують в упорядкуванні — у чіткому визначенні прав та обов'язків суб'єктів, які беруть у них участь, а також їх відповідальності у випадку порушення встановленого порядку, тобто у правовому врегулюванні відносин.

У предмет фінансового права включаються суспільні відносини, що формуються в процесі здійснення державою фінансової діяльності, тобто діяльності з мобілізації коштів у публічні централізовані і децентралізовані фонди держави і органів місцевого самоврядування та інші публічні фонди, їх розподілу і використання, а також у ході контролю за рухом цих коштів.

У цих відносинах виявляється владно-організуюча роль держави і органів місцевого самоврядування в розподілі і перерозподілі національного доходу країни. І держава, і органи місцевого самоврядування у цих відносинах виражають публічний фінансовий інтерес.

Фінансові відносини, які існують тільки у формі правовідносин, виникають та функціонують у сфері фінансової діяльності держави, органів місцевого самоврядування та мають грошовий характер; є різновидом майнових відносин, що носять публічний характер, тому що виникають з приводу публічних фондів коштів; суб'єктний склад фінансових відносин обумовлений генезисом фінансів, одним із суб'єктів цих відносин виступає держава в особі органів законодавчої або виконавчої влади, або органів місцевого самоврядування, фінансово-кредитних органів, наділених владними повноваженнями стосовно іншої сторони

(наявність такого суб'єкта визначає державно-владний характер цих відносин, установлений діяльністю держави); виникають, змінюються та припиняються лише на підставі нормативно-правового акта. Фінансово-правові відносини створюють складну специфічну систему правових утворень, які становлять структуру фінансового права.

Важливе значення належить чіткому правовому регулюванню фінансових відносин не тільки з метою забезпечення необхідної організованості роботи державних органів, органів місцевого самоврядування, але й з метою дотримання інтересів держави, а також громадян та забезпечення виконання державою її функцій, визначених Конституцією України.

Сьогодні збільшується масив фінансово-правових норм, розширюється коло суспільних відносин, що підпадають під предмет фінансово-правового регулювання. Інтенсивний розвиток фінансових відносин виявляє значення окремих фінансово-правових інститутів, серед яких, наприклад, інститут державних та муніципальних видатків, інститут державного боргу. Відбувається формування нових фінансово-правових інститутів або розширюються та піднімаються на вищий рівень вже існуючі, переростаючи із простих у складні інститути. В умовах ринкового господарства та визнання державою приватної форми власності розширюється емісійна діяльність держави, являючи собою особливий вид фінансової діяльності держави та передуючи мобілізації коштів фондів, їх розподілу та використанню з метою виконання завдань та функцій держави. Взагалі без емісійних, бюджетних та податкових відносин неможливе функціонування суспільства, саме в їхньому правовому регулюванні зацікавлена будь-яка країна у першу чергу. Тому сьогодні необхідно досліджувати емісійні відносини, які регламентуються нормами фінансового права та утворюють всередині галузі самостійний інститут емісійного права, значимість якого обумовлена зростанням ролі грошей в умовах переходу до ринкової економіки, а також відповідає значенню правового регулювання грошового обігу для нормального функціонування всього фінансового механізму. Формування в законодавстві концепції єдиного емісійного права сприяло би вирішенню багатьох проблем і перш за все дозволило би звільнити Національний банк України від надтаємничості у сфері управління емісією, обернув цю функцію у специфічну, але звичайну, правозастосовну діяльність з підвищенням можливості публічного контролю за нею.

Якісний скачок у розвитку структурних елементів фінансово-правової галузі ні в якому разі не означає розмивання її галузевої єдності. Множина окремих фінансово-правових норм, згрупована в різні інститути, об'єднується в цілісну систему даної галузі права. Групування фінансово-правових норм залежить від змісту та особливостей регульованих відносин.

Традиційно вважається, що фінансове право належить до числа галузей публічного права, для якого характерні такі ознаки: орієнтація на задоволення публічних інтересів; одностороннє волевиявлення суб'єктів права; широка сфера розсуду; ієрархічні відносини суб'єктів та відповідна субординація правових актів та норм; переважання директивно-обов'язкових норм; норматив-

но-орієнтовний вплив; пряме застосування санкцій, пов'язаних з обмеженнями використання ресурсів і т.п.

Сьогодні постають питання включення або невключення в рамки предмета фінансового права суспільних відносин, пов'язаних з діяльністю господарюючих суб'єктів, заснованих на приватній формі власності. Необхідно відмітити, що фінансова діяльність держави і органів місцевого самоврядування в галузі публічних фінансів здійснюється, як правило, у правовій формі. Однак правове регулювання фінансової діяльності держави і органів місцевого самоврядування суттєво відрізняється від правового регулювання фінансової діяльності господарюючих суб'єктів, діючих на правах приватної власності. Тут необхідно підкреслити, що правила функціонування останніх менш жорсткі, ніж правила, встановлені, наприклад, для державних (муніципальних) підприємств.

Основу правового регулювання фінансової діяльності держави, органів місцевого самоврядування, господарюючих суб'єктів становлять норми фінансового права. Разом із тим, оскільки фінансову систему країни становлять суспільні відносини, що виникають при утворенні, розподілі (перерозподілі) та використанні різних фондів коштів, у тому числі і фондів суб'єктів, функціонуючих на правах приватної власності, в її правову основу поряд з нормами фінансового права включаються норми цивільного права, які у деяких випадках, передбачених законодавством, регулюють діяльність держави, муніципальних утворень у сфері фінансів. Досліджуючи співвідношення норм публічного (фінансового) права та приватного (цивільного) права в регулюванні фінансової діяльності держави та муніципальних утворень, вченими відзначається, що застосування норм цивільного законодавства при здійсненні фінансової діяльності держави, муніципальних утворень породжує не фінансові правовідносини, а цивільні правовідносини, які сприяють більшій ефективності та результативності у виконанні фінансових правовідносин, які раніше виникли [1]. Як писав І. Т. Тарасов, на зв'язок науки фінансового та цивільного права звертав увагу ще Юсті, зазначаючи, що зв'язок цей спостерігається особливо там, де держава розглядається як суб'єкт майнових прав або де вона стикається з приватноправовими майновими відносинами [2].

Фінансову систему держави сьогодні можна розглядати, по-перше, як сукупність фінансово-правових інститутів, кожний з яких сприяє утворенню фондів грошових коштів, і, по-друге, як сукупність державних органів та установ, що здійснюють фінансову діяльність. Вчені підкреслюють, що фінансова система держави являє собою «статичку фінансової діяльності держави».

Фінансову систему держави вчені-юристи розглядають як сукупність різних сфер фінансових відносин, у процесі яких утворюються і використовуються різні грошові фонди [3]. Кожна ланка (інститут) системи фінансів має свої специфічні форми та методи формування та використання грошових фондів.

Сьогодні фінансову систему держави можна досліджувати, поділивши її на дві такі підсистеми: публічні державні та муніципальні фонди і фонди господарюючих суб'єктів.

Підсистему публічних державних та муніципальних фондів грошових коштів

становлять централізовані та децентралізовані фонди, які взаємопов'язані та взаємообумовлені.

До централізованих фондів грошових коштів належать грошові кошти, що надходять у розпорядження держави як владного суб'єкта. До них належать, перш за все: 1) публічні централізовані державні й муніципальні фонди — державний та місцеві бюджети; 2) централізовані державні цільові позабюджетні фонди (в Україні до таких фондів належать: Пенсійний фонд; Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування, з тимчасової втрати працездатності; Фонд соціального страхування України на випадок безробіття; Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві; Фонд гарантування вкладів фізичних осіб); 3) державний та муніципальний кредит; 4) державне обов'язкове особисте і майнове страхування; 5) фонди державних кредитних установ.

До децентралізованих фондів належать децентралізовані державні і муніципальні фонди, створені державними та муніципальними підприємствами, яким було передано державне і муніципальне майно.

Підсистему фондів господарюючих суб'єктів утворюють фонди підприємств, що займаються комерційною діяльністю; фонди фінансових посередників (а це, наприклад, банки, страхові організації, державні пенсійні фонди); фонди некомерційних організацій (неприбуткових).

Взаємопроникнення централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів пов'язано перш за все зі сплатою обов'язкових платежів у бюджет держави.

Притаманна фінансовому праву розвинута та складна сукупність об'єктивних закономірностей дозволяє розглядати предмет фінансового права як сукупність суспільних відносин, що виникають між державою та іншими суб'єктами у процесі мобілізації, розподілу та використання публічних централізованих і децентралізованих фондів держави й органів місцевого самоврядування з метою реалізації завдань публічного характеру, здійснення фінансового контролю. У зв'язку з фінансовою діяльністю держави й органів місцевого самоврядування крім фінансових виникають й інші суспільні відносини, які не належать предмету регулювання фінансового права і відповідно регулюються іншими галузями права. Фінансове право, стикаючись з ними, розповсюджується тільки на фінансові відносини.

Економічні перетворення, посилюючи роль фінансового механізму, викликають необхідність більш глибокої та розширеної правової регламентації його функціонування, обумовлюють інтенсивний розвиток фінансово-правових відносин у сучасних умовах.

Сучасний рух внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів свідчить про необхідність пізнання та вивчення закономірностей механізму фінансово-правового регулювання, що надасть можливість встановити та підтримати баланс майнових інтересів країни та приватних власників і, відповідно, удосконалити фінансове законодавство.

Література

1. Сокколова О. Д. Правовое регулирование финансовой деятельности государства и муниципальных образований / О. Д. Сокколова. — М. : Юриспруденция, 2009. — 264 с.
2. Тарасов И. Т. Очерк науки финансового права : конспект лекций / И. Т. Тарасов. — Ярославль, 1889. — С. 9.
3. Воронова Л. К. Финансовое право Украины : підручник / Л. К. Воронова. — К. : Прецедент : Моя книга, 2006. — С. 21.

Анотація

Латковська Т. А. Розвиток фінансово-правових відносин у сучасних умовах. — Стаття.

Досліджується розвиток фінансово-правових відносин у сучасних умовах, визначаються особливості фінансово-правових відносин, інтенсивний розвиток яких виявляє особливе значення фінансово-правових інститутів.

Ключові слова: фінансово-правові відносини, фінансово-правові інститути, розвиток фінансового права.

Аннотация

Латковская Т. А. Развитие финансово-правовых отношений в современных условиях. — Статья.

Исследуется развитие финансово-правовых отношений в современных условиях, определяются особенности финансово-правовых отношений, интенсивное развитие которых определяет особое значение финансово-правовых институтов.

Ключевые слова: финансово-правовые отношения, финансово-правовые институты, развитие финансового права.

Summary

Latkovska T. A. Modern Financial-Legal Relations Development. — Article.

The development of financial and legal relationship has been studied, the peculiarities of financial and legal relations, the intensive development of which determine a special significance of financial and legal institutions, are outlined.

Keywords: financial-legal relations, financial-legal institutions, financial law development.

УДК 347.73

О. В. Солдатенко

ДО ПИТАННЯ КОШТОРИСНО-БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ

Кошторисно-бюджетний метод фінансування державних і комунальних установ невинробничої сфери надалі залишається одним із основних способів їх фінансового забезпечення. В умовах дії законів ринку постає проблема ефективного використання бюджетних фінансових ресурсів, що спонукало автора статті до аналізу теоретичних підходів стосовно кошторисно-бюджетного фінансування, узагальнення його принципів та до пошуку нової формули теоретичного визначення такої фінансово-правової категорії, як «кошторисно-бюджетне фінансування».

Н. І. Хімичева та О. В. Покачалова зазначають, що кошторисно-бюджетне фінансування — це порядок виділення бюджетних коштів бюджетним устано-